

mut" (trc. Fikret Türkmen – Adnan Şenocak), TFAr. (1984), s. 55-84; Eflatun Cem Güney, *Folklor ve Halk Edebiyatı*, İstanbul 1971, tür.yer.; Özege, *Katalog*, tür.yer.; Muhan Bâli, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi: Varyantların Tesbiti ve Halk Hikâyeciliği Bakımından Önemi*, Ankara 1973; Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (Ankara 1974), Ankara 1995, s. XI-XXXIII, 1-111; a.mlf., *Tahir ile Zühre*, Ankara 1983; Ensar Aslan, *Çıldır Aşık Şenlik: Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri*, Ankara 1975; a.mlf., *Azerbaycan Çağdaş Hikâye Antolojisi*, Ankara 1991, s. XI; Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul 1978, s. 13-14; Ali Berat Alptekin, *Kırmanşah Hikâyesi Üzerinde Bir Çalışma* (doktora ön çalışması, 1980, Atatürk Üniversitesi Ed.Fak.); Metin Karadağ, *Şirvan Şah ile Şemâil Bânû Hikâyesi Üzerinde Bir Araştırma* (doktora ön çalışması, 1981, Atatürk Üniversitesi); a.mlf., *Erzurum ve Çevresinde Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerinde Araştırmalar* (doktora tezi, 1984, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hasan Köksal, *Battalnâmelere Tip ve Motif Yapısı*, Ankara 1984, tür.yer.; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III: Tip Tahlilleri*, İstanbul 1985, tür.yer.; a.mlf., *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul 1989, s. 9; Ali Öztürk, *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul 1986, s. 9, 33, 42; Umay Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1986; Esma Şimşek, *Arzu ile Kamber Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (yüksek lisans tezi, 1987, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler* (doktora tezi 1987, AÜ DTCE), s. 4, 17, 18, 41; Nesrin Köse, *Türk Halk Edebiyatında Kısa Hikâyeler* (yüksek lisans tezi, 1989, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Gül Derman, *Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri*, Ankara 1989, s. 5-89; Ensar Aslan, *Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Diyarbakır 1990; Ali Duymaz, *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (doktora tezi, 1992, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Nurettin Albayrak, *Dinî Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri-Kaynakları ve Metin Tesisi* (yüksek lisans tezi, 1993, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Doğan Kaya, *Mahmut ile Niğâr Hikâyesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Ankara 1993; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* [baskı yeri ve yılı yok], s. 2, 5-7; Cemal Köprülü, "Hikâye", TA, XIX, 232; D. B. Macdonald, "Hikâye", İA, V/1, s. 481; İnci Enginün – Mustafa Kutlu, "Halk Hikâyesi, Hikâyeleri", TDEA, IV, 57-62.

FİKRET TÜRKMEN

b) **Divan Edebiyatı.** Hikâyeyi modern anlamda değerlendiren araştırmacılar çoğunlukla Türk edebiyatında hikâye ve romanı Tanzimat'la başlatırlar. Ancak Türklerin bu türde, İslâmiyet'ten önceki dönemlere kadar giden bir geleneği olduğu bilinmektedir. İslâmiyet'in kabulünden Tanzimat'a kadarki dönem içinde ise hikâye tarzına uygun manzum ve mensur pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar

destanlara ve efsanelere kadar uzanan bir çizgide kısmen tercüme veya bir çeşit uyarlama yoluyla meydana getirilmiş, kısmen de şairlerin muhayyilesinden doğmuş veya bizzat yaşanmış olayların hikâye veya romanı çağrıştıran örnekleridir.

Eski Türk toplumlarında hikâyenin amacı insanları dinî-ahlâkî yönden eğitmek, onların olgun insan olmasını sağlamaktır. Bu özellik, hikâyelerin birçoğunun halk hikâyesi çerçevesine girmesine yol açmıştır. Saray hayatının gelişmesi, İran edebiyatının zamanla önem kazanması ve saray çevresinde toplanan şairlerin bu etki altında eserler kaleme almaya başlamasıyla birlikte hikâye anlayışı giderek halk hikâyelerinden ayrılmaya başlamıştır. Hem halk edebiyatı hem de klasik edebiyatın içinde aynı konuların ele alınmasının sebebi, bunların değişik bilgi ve seviyede insanlar tarafından farklı üsluplarla yazılmış veya okunmuş olmasıdır. Klasik edebiyatta Hüsrev ve Şirin adıyla yazılan mesnevi konusunun halk edebiyatında Ferhad ile Şirin şeklinde anlatılması bu farklılığın örneklerinden biridir. Böylece zamanla yön değiştiren ve daha işlenmiş bir dil ve üslûba bürünen tarih, siyer, menkıbe, efsane, kıssa, latife gibi anlatıma dayalı pek çok klasik eser bazan hikâye genel adıyla anılmış, bazan da hikâye denilebilecek bir esere bu isimlerden biri verilmiştir. Olay anlatımına dayanan manzum veya mensur birçok eser ya hikâye olarak nitelendirilmekte veya söz konusu isimlerden biriyle anılmaktadır. Bu terim karmaşası adı geçen türlerin birbirine yakın veya en azından birbiriyle ilişkili bir durum göstermesinden kaynaklanmaktadır. Yani hikâyeler de tıpkı destan vb. türlerde olduğu gibi zaman zaman mücize, menkıbe, kerâmet veya hayal ürünü olaylarla bezenmiş, hatta bu çeşit motiflerle kaynaşmış olabilir. Bu durumda söz konusu eserlerin az çok farklı tür adlarıyla anılması tabiidir.

İster nesir ister nazım olsun, klasik hikâyelerin çoğunda dil ve ifade divan edebiyatının diğer metinlerine oranla halk diline daha yakındır. Hatta bazı hikâyelerde veya aynı hikâyenin varyantları arasında kaleme alındığı coğrafyanın sosyal özelliklerini ve dil hususiyetlerini de görmek mümkündür. Dildeki bu yalınlık mensur hikâyelerde biraz daha fazladır. Ancak hikâyelerin arasına serpiştirilen manzum parçalarda sanat endişesi ön planda geldiğinden bu kısımlarda âdeta edebî kudretini ve şairliğini göstermeye çalışan hikâyeci daha ağır bir dil kullanır. Ba-

zan secilere ağırlık veren, çeşitli tamlamalar ve kelime oyunları ile dolu cümlelerle anlamı ve olayın akışını kaybettiren sanatkârane mensur hikâyeler de yazılmıştır. Bu hikâyelerde ise manzum şekillerin daha rahat okunduğu söylenebilir. Esasen bu tür hikâyelerde konunun hüner göstermek için bir araç gibi düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Bundan dolayı çok defa akıl ve mantığın sınırlarını zorlayan olaylar bir masal havası içinde verilir. Hikâye kahramanı olarak seçilen yönetici sınıfa dahil kişiler (padişah, şehzade vb.) olağan üstü bir güç yanında pek çok hüner zaman kaydından, tabiiikten uzak gösterilen bu tür kahramanların yaptıkları işler mantık dışı bir atmosferde gerçekleşir. Bütün klasik edebiyatlarda görüldüğü gibi idealize edilmiş olan kahramanlar daima birinci sınıf kişiliğe sahiptir; güzel-leri çok güzel, iyileri çok iyi, kötül-leri çok kötüdür. Korkunç olaylar, savaşlar, deniz yolculukları, rüyalar, büyü ve tılsım çeşitleriyle dolu hikâye örgüsünde genellikle aşk maceraları anlatılır. Bu hikâyelerde kader ve tesadüfler büyük rol oynar, abartmalar tabii hadiselerle üstünlük sağlar. Klasik hikâyelerde sanat gösterme endişesiyle daha ziyade nazım tercih edilmiştir.

Anadolu'da klasik edebiyatın başladığı devirlere kadar Türk hikâyeciliği genellikle halk hikâyesi biçiminde devam eder. Klasik edebiyatın teşekkülü ve İran edebiyatındaki mesnevi nazım şeklinin benimsenmesiyle birlikte özellikle manzum hikâyede önemli bir gelişme görülür. Nitekim daha sonraki dönemlerde nesir küçüm-senen bir anlatım şekli olmuş, hikâyeler daha çok mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Klasik manzum hikâyelerin aruz vezniyle yazılmasına rağmen çok defa halk diliyle söylenmiş olmaları, bunların geniş halk kitlelerine hitap ettiğini ve arka planında halk hikâyesi geleneğinin bulunduğunu gösterir. Ancak orijinal örnekleri Fars edebiyatından seçilen klasik mesnevilerde durum farklıdır ve bu tür eserlerde şairler, örnek alınan mesneviyi aşma gayesiyle genellikle sanatkârane bir üslûp kullanmışlardır.

Divan edebiyatında mesnevi tarzında yazılan ve daha çok ünlü aşk maceralarını konu alan klasik hikâyelerin en önemlileri şöylece sıralanabilir: XIV. yüzyıl: *Yûsuf u Züleyhâ* (Şeyyad Hamza), *Hüsrev ü Şirin* (Kutb, Fahrî), *Hurşidnâme* (Şeyhoğlu Mustafa, *Hurşid ü Ferahşâd*), *Süheyl ü Nevbahâr* (Hoca Mesud), *Varka*

vü *Gülşah* (Yûsuf Meddah), *İşknâme* (Mehmed), *Gül ü Hüsrev* (Tutmacı). XV. yüzyıl: *Leylâ vü Mecnûn* (Edirneli Şâhidî, Ali Şîr Nevâtî), *Yûsuf u Züleyhâ* (Hamdullah Hamdî), *Cemşîd ü Hurşîd* (Ahmedî, Cem Sultan), *Hüsrev ü Şîrîn* (Şeyhî), *Hümâ vü Hümâyûn* (Cemâlî), *Mihr ü Müşterî* (Münîrî İbrâhim), *Mihr ü Vefâ* (Ümmî İsâ), *Gül ü Sabâ* (Necâtî Bey), *Hüsn ü Nigâr* (Bihîştî). XVI. yüzyıl: *Leylâ vü Mecnûn* (Bihîştî, Hâmidîzâde Celîlî, Fuzûlî), *Ahmed ü Mahmûd* (Zâtî), *Şem' ü Pervâne* (Zâtî, Lâmiî Çelebi), *Yûsuf u Züleyhâ* (Kemalpaşazâde, Hâmidîzâde Celîlî, Taşlıcalı Yahyâ), *Hüsrev ü Şîrîn* (Ahmed Rıdvan, Hâmidîzâde Celîlî, *Ferhâd ü Şîrîn* adıyla Lâmiî Çelebi), *Gây u Çevgân* (Lâmiî Çelebi), *Vâmık u Azrâ* (Lâmiî Çelebi, Kalkandelenli Muîdî), *Gül ü Nevrûz* (Kalkandelenli Muîdî), *Veys u Râmîn* (Lâmiî Çelebi), *Edhem ü Hümâ* (Lâmiî Çelebi), *Cemşîd ü Hurşîd* (Abdî), *Şâh u Gedâ* (Taşlıcalı Yahyâ), *Mihr ü Mâh* (Kıyâsî, Âlî Mustafa Efendi, Zarîfî), *Gül ü Bülbül* (Kara Fazlî, II. Gazi Giray, Bekâyî), *Mihr ü Vefâ* (Bursalı Hâşimî, Âlî Mustafa Efendi), *Ni-yaznâme-i Sa'd ü Hümâ* (Abdî), *Ferruh u Gülrüh* (Na'tî), *Cemşâh u Alemşâh* (Bihîştî Ramazan), *Şâhid ü Ma'nâ* (Vücûdî), *Hayâl ü Yâr* (Vücûdî), *Behrâm u Zühre* (Fikrî Dervîş), *Hurşîd ü Mihr* (Fikrî Dervîş), *Mihr ü Nâhid* (Fikrî Dervîş), *Hüsn ü Dil* (Vâlî Ahmed). XVII. yüzyıl: *Yûsuf u Züleyhâ* (Bursalı Hevât Mustafa), *Hüsrev ü Şîrîn* (Nev'îzâde Atâî, *Hil-yetü'l-efkâr* adıyla, Fasih Ahmed Dede), *Celâl ü Cemâl* (Sâfî Mustafa). XVIII. yüzyıl: *Yûsuf u Züleyhâ* (Hevât Abdurrahman), *Hayrâbâd* (Nâbî), *Leylâ vü Mecnûn* (Örfî Mehmed), *Edhem ü Hümâ* (Sâbit, Na'tî Mustafa), *Hüsn ü Aşk* (Şeyh Galib), *Cân u Cânân* (Reffî-î Âmidî).

Klasik hikâyeler yapılarına, konularına, kahramanlarına ve kaynaklarına göre sınıflandırılmıştır (Levend, *TDAY Belleten* 1967, s. 72; Mazioğlu, s. 19-20; Boratav, *Halk Hikâyeleri*, s. 34 vd.). Yapılarına göre manzum, mensur ve manzum-mensur olmak üzere üç gruba ayrılmış; manzum olanlar romanesk mesneviler ve küçük hikâyeler, mensur olanlar da müstakil büyük hikâyeler, çerçeve hikâyeler ve küçük hikâyeler şeklinde tasnif edilmiştir. Konularına göre ise gerçek hayattan ve tarihî olaylardan alınanlar, aşk mace-rasını anlatanlar yahut ahlâkî, dinî, tasavvufî konuları ihtiva edenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kahramanlarına göre de gerçek ve efsanevî kişilerin, hayvanların

ve cansız varlıkların yer aldığı hikâye grupları düşünülebilir. Hikâyelerin en yaygın ve benimsenmiş tasnif şeklinde ise kaynakları dikkate alınır. Buna göre hikâyeler tercüme, telif ve adaptasyon özelliği gösterir. Mesnevilerin dışında kalan klasik mensur hikâyeler bu son tasnif sisteme göre şöyle gruplandırılabilir:

a) Tercüme Hikâyeler. Bunlar, Türkler'in İslâmiyet'i kabulünden sonra özellikle İran ve Arap edebiyatından tercüme yoluyla alınan hikâyelerdir. Klasik Türk edebiyatında eserler ya aslına sadık kalınarak çevrilmiş veya ekleme ve çıkarmalarla değiştirilmiş ya da sadece muhteva esas alınarak yeniden şekillendirilip Türk-İslâm kültürüne adapte edilmiştir. Tercümeler genellikle Farsça'dan, kısmen de Arapça'dan yapılmıştır. Farsça'dan yapılan çevirilerin başında *Kelîle ve Dimne* gelir. Çerçeve hikâye tekniğiyle yazılmış hayvan hikâyeleri külliyyatı olan bu eseri aynı türden *Merzûbannâme* takip eder. Sadreddin Şeyhoğlu tarafından bazı küçük değişiklikler ve eklemelerle çevrilen bu eser didaktik bir hayvan hikâyeleri külliyyatıdır. *Envâr-ı Süheylî*'yi XVI. yüzyılda Alâeddin Ali Çelebi münşiyâne bir üslûpla ve *Hümâyunnâme* adıyla yeniden kaleme almıştır. XV. yüzyıla ait olan *Bahtiyârnâme* ve *Hikâye-i Ucûbe vü Mahcûbe* ile *Kahramannâme* çevirileri de yine çerçeve hikâye tekniğiyle yazılmıştır. Ziyâeddin Nahşebî'nin *Tûfînâme*'si, Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si, Cemâleddin Muhammed Avfî'nin *Cevâmî'u'l-hikâyât* ve *Ievâmî'u'r-rivâyât*'ı (tercümesi Celâlzâde Sâlih Çelebi), Fettâhî'nin *Hüsn ü Dil*'i (tercümeleri Lâmiî Çelebi ve Âhî), Bekâyî'nin *Şirvan Şah* ve *Şemâyil Bânû*'su, Muhammed Abdülkerîm b. Muhammed'in *Sinbâdnâme*'si, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülüstan*'ı ile *Kıssa-i Fîrûzşah*, *Dâstân-ı Ferruh u Hümâ* ve *Kıssa-i Kırân-ı Habeşî* gibi eserleri de XVI. yüzyılda Türkçe'ye aktarılan hikâye külliyyatlarıdır. Bunlardan başka *Kıssa-i Celâl ü Cemâl*, *Kıssa-i Şehr-i Şâtûrân*, *Kıssa-i Müseyyeb*, *Hâverânnâme*, *Kıssa-i Melike-i Şehzâde-i Rûm*, *Kıssa-i Melik Behmen*, *Heft Peyker*, *İskendernâme* ve mensur *Leylâ vü Mecnûn* da Farsça'dan Türkçe'ye çevrilen eserlerdir. Arapça'dan yapılan tercümeler ise sayıca az olmakla beraber etki bakımından önemlidir. Bunların başlıcaları elf leyle ve leyle, Kur'an'dan kaynaklanan kıssa-i Yûsuf, bir aşk hikâyesi olan *Mikdâd ü Miyâse*, Ebû Ali et-Tenûhî'nin müstakil hikâyelerden oluşan *el-Ferec bâ'de's-şidde*'sinin bir

kolu, *'Anterenâme*, *Silvânü'l-muâtâ*, dinî, ilmî bir eser olan *Hikâye-i Beşîr ü Şâdân*, hayvan hikâyeleri külliyyatı *Kıstâsü'd-devrân*, *Müstedref* ve Fransızca çevirisinden aktarılan Arapça menşeli *El-fü'n-nehâr ve'n-nehâr*'dır. Bunların yanında bir de Aisopos hikâyeleri çevirisi vardır. Bu hikâyelerin XVI. yüzyılda Batı dillerinden Türkçe'ye aktarıldığı tahmin edilmektedir.

b) Telif Hikâyeler. İslâmî kültürle tanışan Türkler, bu kültür dairesi içinde kendi duygu ve düşüncelerinin mahsulü olan telif eserler de meydana getirmişlerdir. İlk telif hikâyelerin dinî konulu ve mensur olduğu tahmin edilmektedir. Kaynakların belirttiği ilk telif eser XV. yüzyıl sonlarında yazılan, *Anabacı* veya *Bursalı Hoca Abdür-rauf Hikâyesi* adlarıyla da bilinen *Hikâye-i Dendâniyye*'dir. Vahdî Câfer Çelebi tarafından kaleme alınan eser, sosyal muhtevalı olup tek vak'a kuruluşuna sahip gerçekçi büyük bir hikâye veya küçük bir romandır. XVI. yüzyılda Cî-nânî'nin yazdığı *Bedâyîu'l-âsâr* ise müstakil küçük hikâyelerden oluşan yine sosyal muhtevalı bir eserdir. Aynı yüzyılın sonunda Derviş Hasan Mehdi'nin iki kardeşin hikâyesini konu alan *Kıssa-i Ebû Ali Sînâ* ve *Ebü'l-Hâris*'i, XVII. yüzyılda *Gencîne-i Hikmet* adıyla Seyyid Ziyâeddin Yahyâ tarafından yeniden yazılmış ve *Hikâyet-i Ebû Ali Sînâ* adıyla ayrıca genişletilmiştir. Yine XVII. yüzyılda kaleme alınan *Hâbnâme* (Veysî), mensur *Hamse-i Nergisî*'nin bazı bölümleri, *Evhad Çelebi Hikâyesi*, *Hikâye-i Yahyâ Çelebi* orijinal konuları ihtiva eden eserlerdir.

Bazı araştırmacıların halk hikâyesi olarak kabul ettiği, ancak klasik hikâyelerin bütün vasıflarını bünyesinde taşıyan, mekân, dil, vak'a özellikleriyle İstanbul'u yansıtan gerçekçi ve orijinal hikâye kitapları da vardır. Sultan IV. Murad devrine ait olduğu bilinen, müellifleri meçhul bu hikâyeler *Hançerli Hanım*, *Binbirdirek Batakhâne*, *Letâifnâme*, *Hikâye-i Cevrî Çelebi*, *Tifli ile İki Birader Hikâyesi*, *Kanlı Bektaş*, *Sansar Mustafa*, *Satiye ile Yûsufşah Hikâyesi*, *Hikâye-i Tayyazâde*, *Hikâye-i Sipâhî-i Şâdân*, *Hikâye-i Hüseyin Çelebi*, *Câfer Paşa Hikâyesi*, *Hikâye-i Sipâhî-i Kastamonî* adlarını taşır.

c) Adapte Hikâyeler. Bunlar genellikle Arap ve Fars edebiyatlarından alınıp kısaltmalar, eklemeler ve değiştirmelerle yeni bir biçime sokulan, hatta sadece muhtevanın alınıp yeniden biçimlendirilmesiyle ortaya konan eserlerdir. Attâr'ın

Manṭıku't-ṭayr'ından ilham alınarak yazılan *Şeyh-i San'an Kıssası*, çerçeve hikâye külliyatlarından ve Şark motiflerinden etkileneilerek kaleme alınan *Kırk Vezir Hikâyeleri*, Lâmiî Çelebi'nin müstakil hikâyelerden oluşan *İbretnümâ'sı*, Arap ve Fars örneklerinden tamamen ayrı olarak Ebû Ali et-Tenûhî'nin kırk iki hikâyelik *el-Ferec ba'de's-şidde* külliyatı, *Hikâye-i Hoca Said*, *Hikâye-i Tûti* ve *Mekr-i Vezir* ile *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* gibi eserler bunların başlıcalarıdır. Özellikle *Muhayyelât*, klasik hikâyecilikten modern hikâyeciliğe geçişte bir dönüm noktası kabul edilir.

Ayrıca bazıları tamamen telif, bazıları da dinî, edebî, tarihî, ahlâkî, mizahî ve ilmî eserlerde hoş giden ibretli hikâyelerin seçilerek bir araya getirilmesiyle oluşan derlemeler de bulunmaktadır. Bunlar, yer yer küçük müstakil hikâyelerden teşekkül eden mecmualar (meselâ bk. *Süleyman Fâik Efendi Mecmuası*, İÜ Ktp., TY, nr. 9577) veya letâifnâme tarzında kaleme alınmış mensur eserlerdir. Bu eserlerde anlatılan küçük hikâyelerin bir kısmı ya halk ağzından derlenmiş ya da adapte yoluyla yeni bir biçime sokulmuştur. Özel bir adı olanların yanında "câmiu'l-hikâyât, mecmâu'l-hikâyât, hikâyât" veya sadece "letâifnâme" adlarıyla anılan bu tür eserlerden bazıları şunlardır: *Câmiu'l-hikâyât* (Muhlis b. Hâfız el-Kâdî), *Acâibü'l-meâsir ve garâibü'n-nevâdir* (Süheylî), *Câmiu'l-hikâyât* (Hezarfen Hüseyin Efendi), *el-Fülkü'l-meşhûn bi-lü'lü'l-meknûn* (Abdüllatif Râzî), *Câmiu'l-hikâyât* (İsmâil b. Ali), *Mecmûa-i Letâif* (Lâmiî Çelebi), *Letâif-i Zâtî*, *Letâif-i Cinânî* (*Bedâiyu'l-âsâr*'ın sonunda), *Menâkıb-ı Hamsîn* (Sultan III. Murad'a sunulmuş), *Hadâyiku'l-cinân*, *Letâifnâme* (Feyzullah b. Mehmed), *Letâif-i Bahrî* (Gelibolulu Bahrî Mehmed Paşa). Hezliyyât mecmuası tarzında düzenlenmiş bazı eserlerde de yer yer gerçek hayattan alınmış tarihî değer taşıyan hikâyeler rastlanır (bk. HEZL).

Klasik Türk edebiyatının bir diğer hikâye tarzı manzum veya mensur küçük hikâyelerdir. Bunların konuları diğerlerine göre farklı bir gerçekçilik anlayışına sahiptir. Bir kişinin başından geçen ya da iki üç kişi arasında cereyan eden, zaman ve mekânı belli bu tür hikâyelerde olaylar İstanbul, Bursa, Kastamonu, Konya, İskenderiye, Kahire vb. yerlerde ve çoğunlukla tarihi belli bir zaman diliminde gerçekleşir. Türk toplum hayatının belli bir cephesini göstermesi bakımından konu

birliğine sahip bu tür hikâyelerin her biri aynı zamanda bir tarihî vesika değeri taşımaktadır. XIV-XV. yüzyıla ait olduğu öne sürülen manzum *Hâzâ Hikâyet-i Kız Maa Cuhûd* (Ersoylu, s. III), XV. yüzyılda Molla Lutfî ve Şeyhî'nin *Harnâme*'leri, Tâcizâde Câfer Çelebi'nin *Hevesnâme*'si, XVI. yüzyılda Latîfî'nin mensur *Ev-sâf-ı İstanbul* risâlesindeki bazı bölümler, Taşlıcalı Yahyâ Bey'in *Kitâb-ı Usûl* (*Usulnâme*), *Gencîne-i Râz*, *Gülşen-i Envâr* ve *Şâh u Gedâ* mesnevilerindeki yerli anekdotlar bu bakımdan önemlidir. Bu tür küçük hikâyeler XVII. yüzyıldan itibaren derlenerek özel mecmualar oluşturulduğu gibi (Sırrî İbrâhim'in *Hikâye-i Garibü'l-âsâr*ı ve Bursalı Cinânî'nin *Bedâiyu'l-âsâr*ı) Nev'izâde Atâî ile birlikte mesneviler arasında zikredilmeye başlanır. Onun *Sohbetü'l-ebkâr*, *Nefhatü'l-ezhâr* ve *Heft Hân*'ındaki bazı hikâyeleri, Mehmed Dâî'nin *Nevhatü'l-uşşâk*'ı ve Nebî'nin *Hecr-i Visâlî*, Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ındaki birtakım anekdotlar; XVIII. yüzyılda Sâbit'in *Berbernâme* ve *Dere-nâme*'si, İsmâil Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakîr be-Azîmet-i Tokat*'ında anlatılan maceraları, Sünbülzâde Vehbî'nin *Şevkengiz*'i, Vâhid'in *Makâle-i İbret-mâ'î*'; XIX. yüzyılda Enderunlu Fâzîl'in *Defter-i Aşk*'ı ve İzzet Molla'nın *Mihnetkeşân* (*Mihnet-i Keşân*) adlı mesnevisi bu türden hikâyeler ihtiva eden eserlerdir.

Yazarı belli olmayan hikâyelerle birlikte bu isimleri çoğaltmak ve kütüphanelerde pek çok hikâye metni bulmak mümkündür. Tanzimat sonrası hikâye ve romancılığında bu eserlerin önemli ölçüde etkisi görülmektedir. Modern Türk edebiyatında hikâye ve romanın köklerinde Batılı örnekler yanında klasik edebiyattan da önemli ölçüde izler bulunmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar (meselâ Güzin Dino, Necmettin Turinay, Şerif Aktaş), modern Türk romanının köklerini de divan edebiyatındaki klasik hikâye ve mesneviler arasında bulmanın mümkün olabileceği veya mesnevilerin birer roman olarak telakki edilebileceği görüşündedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed, *İşk-nâme* (nşr. Sedit Yüksel), Ankara 1965, s. 8-9; *Kız Destanı: Hazâ Hikâyet-i Kız Ma'a Cuhûd* (haz. Halil Ersoylu), Ankara 1996, hazırlayanın önsözü, s. III; W. Lane, *The Arabian Nights Entertainments*, London 1839-41; Emin Nihad, *Müsâmeretnâme: Gece Hikâyeleri* (haz. M. İsmet Uzun), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 10-11; E. J. W. Gibb, *The History of the Forty Vezirs or the Story of*

the Forty Morns and Eves, London 1886; Mustafa Nihat Özön, *Türkçede Roman*, İstanbul 1936, s. 31-132; Pertev Nâli Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara 1946, s. 34 vd., 40; a.mlf., "Hikâya", *ELP* (İng.), III, 373-375; Halide Dolu, *Menşinden Beri Yusuf Hikâyesi ve Türk Edebiyatındaki Versiyonları* (doktora tezi, 1953, İÜ Ed.Fak.); Zeynep Korkmaz, *Sadru'd-din Şeyhoğlu: Marzubân-nâme Tercümesi, İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Ankara 1973, s. 67-69; Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara 1973; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 122-147; a.mlf., "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten* 1967(1968), s. 71-117; Özdemir Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, İstanbul 1976, s. 14, 16-17; Âmil Çelebioğlu, *Sultan II. Murad Devri Mesnevileri* (doçentlik tezi, 1976, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi), s. 96-98; Şükrü Elçin, "Kitâbî, Mensur, Realist İstanbul Halk Hikâyeleri", *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 1977, s. 105-136; Güzin Dino, *Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul 1978, s. 13-14; Z. Abdülmecid Akkoyunlu, *Birbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri* (doktora tezi, 1982, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); Hasibe Mazoğlu, "Divan Edebiyatında Hikâye", *Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin*, Ankara 1985, s. 19-36; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler* (doktora tezi, 1987, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), tür.yer.; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara 1991, s. 142; a.mlf., "Bir Anlayışın Romanı: Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galib Kitabı* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1995, s. 123-130; Nurrettin Albayrak, *Dinî Türk Halk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri-Kaynakları ve Metin Tesisi* (yüksek lisans tezi, 1993, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 37-43; Yavuz Demir, *İlk Dönem Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi (1871-1890)*, Ankara 1995; Necmettin Turinay, "Klasik Hikâyenin Son Merhalesi: Hüsn ü Aşk", *Şeyh Galib Kitabı* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1995, s. 87-122; a.mlf., "Klasik Romana ve Leylâ vü Mecnûn'a Dair", *Fuzûlî Kitabı* (haz. Beşir Ayvazoğlu), İstanbul 1996, s. 223-244; Şemsettin Kutlu, *Türk İslâm Tarihinden Nevâdir-i Süheylî*, İstanbul, ts.; Ahmed Midhat, "Hikâye Tasvir ve Tahlili", *Kırk Anbar*, cüz 4, İstanbul 1290, s. 107-112; Şükrü Kurgan, "Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Ait Bir Eser", *Türk Dili Belleten*, III/4-5, Ankara 1945, s. 353-367; Ahmed Ateş, "Türk Halk Hikâyelerinde İbn Sînâ", *TM*, XII (1955), s. 265-275; Mehmed Çavuşoğlu, "Zâtî'nin Letâifi", *TDED*, XVIII (1970), s. 25-51; *TDL* (Türk Öykücülüğü Özel Sayısı), sy. 286 (1975), tür.yer.; İsmail Ünver, "Mesnevî", a.e. (Türk Şiiri Özel Sayısı II: Divan Şiiri), sy. 415-417 (1986), s. 430-563; Cemal Köprülü, "Hikâye", *TA*, XIX, 232-233; D. B. Macdonald, "Hikâye", *İA*, V/1, s. 480-481; İnci Enginün - Mustafa Kutlu, "Hikâye", *TDEA*, IV, 227.

HASAN KAVRUK - İSKENDER PALA

c) Yeni Türk Edebiyatı. Türk edebiyatında modern anlamda hikâye XIX. yüzyılın son çeyreği içinde ortaya çıkmıştır. Bununla beraber tarihî seyrî göz önünde tutulduğunda bu safhaya gelinmeden ön-